

Maria Kitanova

(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

The Concept of *Motherland* as a Value in the Bulgarian Language

Abstract: The article examines the lexico-semantic realizations of the concept of *motherland* in the Bulgarian linguistic picture of the world. Conceptual and connotative features are an integral part of every concept's structure; they are identified through the analysis of the dictionary definitions of the key lexemes that express them. The following key lexemes represent the concept of *motherland* in the Bulgarian language: *родина* (*native land*), *отечество*, *бащинà*, *татковина* (*fatherland*), *страна* (*country*), *земя* (*land*) as well as the name *Bulgaria*. The goal of this paper is to study the concept of *motherland* on the basis of data collected from surveys. Two types of surveys – based on the free associations method and on closed-ended questionnaires – have been used. The participants in the experiment are Bulgarians living in the country and abroad (the Western Outlands). A second focus of the study is the concept of the so-called *second motherland*. The concept's cognitive synthetic definition is formulated according to the methodology proposed by the Lublin Cognitive Ethnolinguistics School. The paper touches on the remaining six postulates underlying the ethnolinguistic analysis of concepts as defined by the proponents of the school. The cognitive definition of the concept of *motherland* is part of a larger study undertaken within the EUROJOS project.

Keywords: concepts, linguistic picture of the world, lexico-semantic representations, motherland, second motherland, surveys, free associative experiment, cognitive definitions, cognitive ethnolinguistics, Lublin Ethnolinguistics School

Мария Китанова

(България, Институт за български език, Българска академия на науките)

***Родината* като ценност в българския език**

Развитието на когнитивната лингвистика от началото на XX век отделя внимание на езиковата дейност като способност на отделния индивид. Един от основните термини, с които оперира тя е **наивна картина на света** (Vitgentshtayn 1921; Weisgerber 1929). Съдържанието на това понятие отразява идеите на Хумболт и неохумболтианците за вътрешната форма на езика, а също и хипотезата на Сепир-Уорф за езиковата относителност. Така че **езиковата картина на света** за всеки говорещ човек зависи както от заобикалящата го действителност, така и от номинативната традиция на езика, с който си служи. Тази езикова картина на света се открива в различни дискурси: философски, религиозен, литературен, фолклорен и др. Езикът е транслятор на определена културна информация. Неговата кумулативна функция дава възможност да се съхранява целият езиков опит на един колектив (етнос, народ, нация). Това означава, че националната езикова картина на света се отразява в семантиката на езиковите единици чрез системата от значения и асоциации.

Концептът РОДИНА в българската езикова картина на света се проучва от Китанова/Kitanova 2019: 27-34; Китанова/Kitanova 2020: 133-143; Китанова/Kitanova 2020a: 77-86; Китанова/Kitanova 2022: 14-29.

Концептът *родина* през призмата на лексикографията

Общочовешката ценност РОДИНА е релационно понятие, чиято структура съдържа персонално отношение към собственото лично пространство, изконно противопоставящо се на чуждото. Аксиологичният аспект на концепта РОДИНА е подробно изследван в работите на Вежбицка, Телия, Тер-Минасова, Воркачов и др.

В настоящето изложение се разглеждат лексико-семантичните експликации на концепта РОДИНА по най-авторитетните български лексикографски източници. Приемаме, че в структурата на всеки концепт са налице понятийно-съдържателни признаци, които се извяват въз основа на анализ на дефинициите от тълковните речници на ключовите лексеми, които го представят (Валеева/Valeeva 2010: 10-20; Маслова/Maslova 2006: 42, 59).

В българския език репрезентанти на концепта РОДИНА са следните ключови лексеми: *родина*, *отечество*, *бащинà*, *татковина*, *държава*, *страна*, *земя*, а също и личното име *България*. Те практически са синоними.

В Речника на българския език са представени следните значения на лексемата *Родина*:

Родина

1. Страната, в която някой е роден, откъдето произлизат предците му или където е отрасъл; отечество, татковина. *Но аз ще видя пак р о д и н а т а и всичко близко, що съм оставил там* (Иван Вазов). *О, майко моя, р о д и н о м и л а, / защо тъй жално, тъй мило плачеш!* (Христо Ботев). *О, скрити вопли на печален странник, / напразно спомнил майка и р о д и н а!* (Димчо Дебелянов). *Далеч от р о д и н а, в к р а й чужди събрани, / изпити и бледни, в порутен бордей, / те пият, а тънат сърцата им в рани* (Пейо Яворов). *В н о в а т а с и р о д и н а славянските племена били вече не родови, а териториални обединения.*

2. Място, територия, откъдето произлиза и обикновено откъдето се е разселила някаква общност от хора (народ, племе и под.); прародина, праотечество. *Ние още не знаем къде е родината на траките, не знаем от къде и кога почва движението им на юг и на изток. Тук, в Тракия и Илирия, е била родината на хуните според него.*

3. Прен. Място, откъдето произлиза или където е възникнало нещо, произход: *Майка ми е американка, но баща ми е българин. Родината на валса е Виена. България е родината на славянската писменост. Родината на това дърво са земите на остров Океания. Родината на лалето е Азия. Южна Америка е родината на домата.*

4. Остар. Родно място. *Близо до Охрида е Струга, родина на двамата братя Миладинови.*

Освен съществителното от ж.р. *родина*, се използва и прилагателното *роден* в различни колокации: *роден край*, *родно място*, *родна страна*, *роден кът*, *родна стряха*, *родно село*, *роден град*, *роден език*, *родна майка*, *родна песен*.

Често *родина* се среща в словосъчетания с притежателните местоимения *мой*, *наш*: *Моята родина е България. Нашата красива родина България се намира на Балканския полуостров.*

Лексемата *родина* е част от семантичното поле *род* (*rod-), характерно за всички славянски езици. По мнението на Трубахов тя е етимологично свързана със семантиката на глагола *расти*, *вырастать*, *прорастать* > *рождатся* (Трубачев/Trubachev 2006:150-153).

Лексема *род* през призмата на лексикографията

В Старобългарски речник са представени и следните производни: *родителевъ* ‘родителски’; *родителъ* – ‘родител, създател’; *родителница* – ‘майка’; *родителскъ* – ‘родителски’; *родителство* – ‘това, което е унаследено’; *родъство* – 1. раждане; 2. род, роднински; *рождество* – 1. рождение; 2. *рожденъ днь*; *рождествънъ* – ‘родствен’; *рождьес-* ‘издънка, клонка, ластари’.

Глаголът *родити*, *рождж* – 1. да стана майка; 2. да дам живот; 3. ставам причина нещо да възникне.

Устойчиви съчетания: *женъскъ родъ* – ‘женски пол’; *добра блага рода* – ‘с благороден произход’.

В Речника на Н. Геров (Геров/Gerov1978: 83-84) са отбелязани следните значения на лексемата *р о д*: 1. всички, които са от едно потекло, от един прародител; 2. *рода*, своещина; 3. *рода*, влака, корен, кръв, крътило, коляно.

В Български тълковен речник (БТР/ВТР 1973: 882) са налице следните значения на лексемата *р о д*: 1. множество хора с общо минало; 2. съюз на роднински семейства с общо стопанство, които образуват основната обществена единица на първобитното общество; 3. роднини по общ дядо или прадядо; влака, *рода*; 4. роднина; 5. поколение, коляно, *рода*; 6. семейство, порода, произход; 7. плод, рожба; 8. група от близки по нещо видове; 9. граматически род.

От приведените примери е видно, че значението ‘раждане’ не се среща в речника на Н. Геров и в съвременните тълковни речници. В неговия речник значението – ‘всички, които са от едно потекло, от един прародител’, е първо, а в Старобългарски речник – второ. В Български тълковен речник това значение е трето. Следователно, исторически се наблюдава разместване на значенията във времето.

В Синонимен речник за лексемата *род* са отбелязани следните значения: 1. произход, произхождение, начало, потекло, потомство, потомци, родословие, генеалогия, поколение, генерация, фамилия, семейство, джинс, сой; 2. *н а р о д*, *п л е м е*, *к о л я н о*, *р а с а*, *к р ъ в*; 3. сорт, вид, подвид, категория, отдел, естество, класа, система; 4. качество, манталитет; 5. порода, разновидност; 6. *к л а н*, *п л е м е н н а* *г р у п а*; 7. *рода*, роднини, родственици; 8. роднина, сродник, семейни връзки; 9. родство, група, династия, домочадие, челяд, порядък.

В Български тълковен речник (БТР/ВТР 1973: 883-884) са посочени и следните производни от корен *род-*: *рода* – 1. роднини; 2. роднина; *родов* – 1. който се отнася до род; който е свързан с раждане; *роден* – 1. свързан най-тясно с кръвно родство (роден брат, родна майка); 2. свързан с родината и с народа (*роден език*, *роден край*); 3. чисто народен, битов (*родна песен*); *родея се* – 1. роднина съм на някого, 2. близък съм, имам сродство, прилика с някого или нещо; *родоначалник* – 1. прадядо или прабаба; 2. основател, основоположник; *родина* – страната, в която човек се е родил, откъдето произлиза родът му: отечество, татковина, роден край; *родители* – баща и майка; *роднина* – човек по отношение на някого, с когото има кръвни връзки или сватовски връзки; родственик, сродник; *родословие* – история на известни поколения на един род и взаимните им родови връзки; *родство* – 1. роднинство; 2. близост по произход, по някои характерни черти, по съдържание.

Синоними на лексемата *родина* в български език са: *отечество*, *бащинă*, *страна*, *държава*, *земя*, *България*.

Антоними: *чужбина*, *чужда страна*, *странство* (той замина в странство). В диалектите – *тугина*: Тугината пуста да остане, тая от либето ме раздели.

Но кълни, майко, проклинай /
таз турска черна прокуда, /
дето нас млади пропъди /
по тази тежка чужбина - да ходим да се скитаме /
немили, клети, недраги! (Хр. Ботев)
...оставили в кърви нещастна родина, /
оставили в пламък и бащин си кът /
немили-недраги в далека чужбина, /
един – в механата! – открит им е път (Пейо Яворов)

Отчество

Страната, в която някой се е родил, в която живее неговият народ.
Отчество любезно, как хубаво си ти!
Обичам те мое мило отчество! (Иван Вазов);
Отчество мило любя! (Христо Ботев).

Лексемата произлиза от старобългарската дума *отъць*, която се е запазила и в диалектите като *отчина*, *вотчина*, *отцовщина* със значение ‘унаследен имот’.

В стб. език *отъць* означава ‘баща’. В съвременния български език обаче се среща и значение ‘звание на православен свещеник, калугер или владика’ (БТР/BTR 1973: 607). *Отъчина* е ‘родно място, отчество’, а прилагателното *отъчь* означава – ‘бащин’. Според В. Колесов (Колесов/Kolesov 1999: 168-169), думата *отчество* в руски език е българизъм, зает през X век като превод на гр. *patris*. Той смята, че тази замяна става постепенно. В началото вместо думата *отчество* се използва *род*. С други думи след време бащата като глава на семейството заменя дядото. При това положение се оказва, че вече не родът, а семейството е в центъра на вниманието на славянина. *Отчество* практически означава мястото, където живее бащата. В българските диалекти лексемата *вотчина* // *отчина* – означава владение, имущество на рода. Думата *отчество* със значение ‘родина, родна земя’ прониква в руски език в началото на XV век от български източници. За първи път го употребява един от учениците на Московския митрополит Киприан в края на XIV век. Колесов заключава, че по този начин понятието *отчество* започва да се асоциира с родно място, при това не родно по кръв, а по месторождение.

Бащинà (диал.)

Лексемата е производна от *баща* и има следните значения: 1. Наследство; 2. Родна земя, отчество (БТР/BTR 1973: 42).

В български език *баща* се среща със значенията: 1. мъж по отношение на децата си; 2. мъж, който има деца; 3. прен. родоначалник: *Древните наричали Херодот баща на историята*. В Манасиевата хроника е регистрирано прилагателното *ващинъ*, а в среднобългарски думата *бащинà* – ‘вид налог, наследено имущество’. Срещат се и словосъчетанията: *бащин дом*, метонимията *бащино огнище* със значение – ‘роден дом, роден край’, а също и *бащин край* със значение – ‘роден край’. Прилагателното *бащин* означава – ‘който принадлежи на баща’, а *майчин* – ‘който принадлежи на майка’ (БТР/BTR 1973: 42, 437). Прилагателното *роден* означава ‘свързан най-тясно с кръвно родство’, а кръвното родство в българската култура има патрилинеен характер. За *роден език* обаче се употребява словосъчетанието *майчин език*. За Иван Вазов („Българският език“) това е „...език на тая, дето ни роди...“.

Най-разпространени са колокациите: *бащин дом, бащин кът, бащин край, бащино огнище*, които по своята същност са метонимии.

...оставили в кърви нещастна родина, /
оставили в пламък и б а щ и н с и к ъ т /
немили-недраги в далека чужбина, /
един – в механата! – открит им е път (Пейо Яворов)

Татковина отечество/ родина

Лексемата е производна от роднинския термин *татко* – ‘баща’, който има както вокативен, така и реферативен характер. Употребява се предимно в художествени текстове. *Хубава си, татковино, / име сладко, земя — рай!* (Петко Рачов Славейков).

Земя, родна земя

Като пето значение на лексемата *земя* в Речник на българския език е отбелязано: ‘пространство, територия, която се населява и владее от даден народ’.

Употребява се обикновено със съгласувано или несъгласувано определение. *Ти си оная б л а г о с л о в е н а з е м я, която цъфти, която е пълна с нежности, със сияния и величие* (Любен Каравелов). *З е м я т а на Ботев и Левски отново е робска земя... З е м я като една човешка длан, но ти за мен си цяло мироздание* (Георги Джагаров). *Българийо драга, мила, з е м я пълна с добрини, земя, що си ме кърмила, моя поклон приеми* (Иван Вазов).

Среща се и колокацията *ничия земя*, която е военен термин и има значение ‘пространство, територия, която се намира между предните позиции на две воюващи войски, сили’. *Виждах русото момче с излъсканата пушка, виждах го там — на ничията земя, между враговете и приятелите* (Павел Вежинов).

Държава

В Български тълковен речник (БТР/ВТР 1973: 191) лексемата *държава* се среща със следните значения:

1. Независима страна, управлявана от свое самостоятелно правителство. *Нашата държава е България. Първата българска държава е създадена през 681 г. Границите на българската държава бяха запазени.*

2. диал. Събраният на едно място имот на едно лице. *Ангел няма ни дукаато, ни педя държава* (Иван Вазов).

Страна

Като шесто значение на лексемата *страна* в Български тълковен речник е отбелязано: ‘държава, земя, област’. *В нашата страна виреят различни овоци.* (БТР/ВТР 1973:971). Тя се използва най-често в съчетания с притежателните местоимения *моя, наша*: *Моя страна, Моя България! Моя любима страна! Нашата страна е много красива.* Като синоними на лексемата *родина* в българския език се срещат и колокациите: *роден край, бащин край, бащино огнище, родно пепелище*, които по своята същност са метонимии.

Антоними на лексемата *родина* са *чужбина, чужда страна, в странство (в чужбина)*, а в югозападните говори и *тѹгина*.

Ако направим анализ на речниковите дефиниции на лексемата *родина*, ще видим, че от съдържателната структура на концепта могат да бъдат отделени следните компоненти, които го характеризират като ценност за носителите на българската култура.

1. Родината е родна страна, земя.
2. Родината е място, където човек се е родил и където живеят неговите близки.
3. Родината е място, от което произхождаме.
4. Родината е страната на нашите предци, прародина.
5. Родината е страната, в която си се родил и на която си гражданин.

Заклучение

Множеството връзки на всеки индивид със „своето“ пространство обуславя сложната структура на концепта РОДИНА, в състава на който влизат такива компоненти като „Месторождение“, „Местоживеене“, „Месторождение на предците“, „Държава“, „Народ“, „Нация“, „Патриотизъм“ и др. Номинациите *България, родина, родна страна, държава, отечество, татковина* и др. са свързани с емоционалната сфера на човека. Географската среда включва представяне на природно-ландшафтни признаци и граници: Балкан, Дунав, Марица, Стара планина, Тракийска равнина.

Тамо де се възвишава
горда Стара планина,
де Марица тихо шава
из тракийска равнина... (Иван Вазов)

А Вардар, Дунав и Марица
Балкана, Странджа и Пирин
Ще греят нам до гроб зарица
сред споменът един (Пейо Яворов)

Затуй му пее песента
на Странджа баир гората
на Ирин-Пирин тревата
меден им кавал приглася
от Цариграда до Сръбско
и с ясен ми глас жетварка
от Бяло море до Дунав (Хр. Ботев)

Универсален символ, олицетворяващ образа на България е Балканът, който пази историческата памет на българския народ.

Настане вечер, месец изгрее
Звезди обсипят свода небесен
гора зашуми, вятър повее
Балканът пее хайдушка песен... (Христо Ботев)

Родината винаги предполага наличието на граница, което определя и основното противопоставяне, налагащо се при анализа на семантиката на лексикалните единици: *свой – чужд* и *вътрешен – външен*.

Концептът *родина* през призмата на анкетните данни

Термините концепт и *езикова картина на света* обикновено се дефинират в рамките на когнитивната лингвистика и лингвокултурологията. Приема се, че концептът е „динамична ментална структура, по-сложна от значението, в която има понятийна, ценностна, оценъчна, културно-фонова информация, съдържаща се в лексиката на всеки отделен език, и имаща когнитивна същност. Той обхваща както денотативното, така и конотативното съдържание на лексемите, отразяващо представата на носителите на дадена култура за явлението с цялото многообразие на неговите асоциативните връзки и е представен в различни знакови форми (в лексеми, устойчиви

словосъчетания, различни дискурси и т.н.). Езикова картина на света на всеки говорещ човек се открива както в „живите комуникативни процеси в тяхната действена приемственост с езика и културата на етноса“ (Телия/Telia 1996: 216), така и в различни дискурси: философски, религиозен, литературен, фолклорен и др. Това означава, че националната езикова картина на света се отразява в семантиката на езиковите единици чрез система от значения и асоциации.

В последно време в когнитивната лингвистика концептите се описват и анализират и чрез използване на експериментален метод (анкети) с цел да се насочи вниманието към спонтанните речеве реакции на носителите на определен език. За първи път свободен асоциативен експеримент (САЕ) се опитва да проведе през 1879 г. английският учен Франсис Галтън. Методът за анализ на асоциациите изиграва голяма роля в развитието на психологията. Галтън създава първия широко използван въпросник. По-късно в началото на XX век САЕ е проведен от американските психолози Кент и Розавин. Свободният асоциативен експеримент (САЕ) се прилага, за да се открият връзките, които една изречена или чута дума извиква в човешкото съзнание. Асоциативните връзки от своя страна се делят на два вида: парадигматически и синтагматически. Парадигматическите връзки са във вертикална посока, според речника на съответния език, а синтагматическите са хоризонтални или линейни. Наричат се още връзки на допълването. Те се проявяват при съчетаване на думите в речта, за образуване на изказване.

В българската лингвистика с подобни експерименти се занимават Герганов/Gerganov 1978, 1984; Джалев, Николова/Dzhalev, Nikolova 1990, а по-късно е изработен и Български асоциативен речник (2003 г.) от авторски колектив на СУ „Св. Климент Охридски“ (Балтова/Baltova 2003). В Люблинската етнолингвистична школа при изработването на петтомния „Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów“, Люблин, 2015, се използват анкети, които са представени в специална част на Лексикона „Nazwy wartości w językach europejskich“, Люблин 2017. В този том са отпечатани три работи от български автори: Китанова/Kitanova 2017: 81-92, Витанова/Vitanova 2017: 237-243, Мичева-Пейчева/Micheva-Peycheva 2017: 361-354. Експериментални методи използва и К. Исса при работа с бежанци в България (Исса/Issa 2018: 128-143). Има още редица автори социолингвисти, които използват САЕ.

Настоящата част от изложението е посветена на характеристиката на концепта РОДИНА по данни от експериментално изследване. Реакцията на думата-стимул, която всъщност е и основна лексема, репрезентираща концепта, помага за пълната му характеристика и по тези причини материалите от всеки асоциативен експеримент са важен източник при изучаването на базови концепти във всяка национална култура. То представя „допълнителни доказателства за връзката между културно-историческия опит на даден етнос, неговата национална психология и езиковото съзнание (Цветкова-Цветанова/Cvetkova-Cvetanova: https://philol-forum.uni-sofia.bg/portfolio-item/br-4/04_tsvetelina_tsvetkova-tsvetanova_ff4/).

Процедура на използвания асоциативен експеримент: на определен брой информатори се дава дума-стимул или думи-стимули, при което те трябва да посочат първата асоциация, за която се сещат. С всеки информатор се работи поотделно. Прилага се така нареченият свободен асоциативен експеримент. В случая са направени 70 асоциативни анкети и 70 анкети със затворен (избираем) отговор. Думите-стимули са РОДИНА и ВТОРА РОДИНА.

Във втората част на експеримента са зададени следните въпроси:

Родината за Вас е: (огражда се с кръг)

1. Място, територия, откъдето произлиза и обикновено откъдето се е разселила някаква общност от хора (народ, племе и под.); прародина, праотечество.
2. Страната, в която съм се родил и в която живея аз и моето семейство.
3. Страната, в която живея и се чувствам добре.
4. Друго – (изписва се).

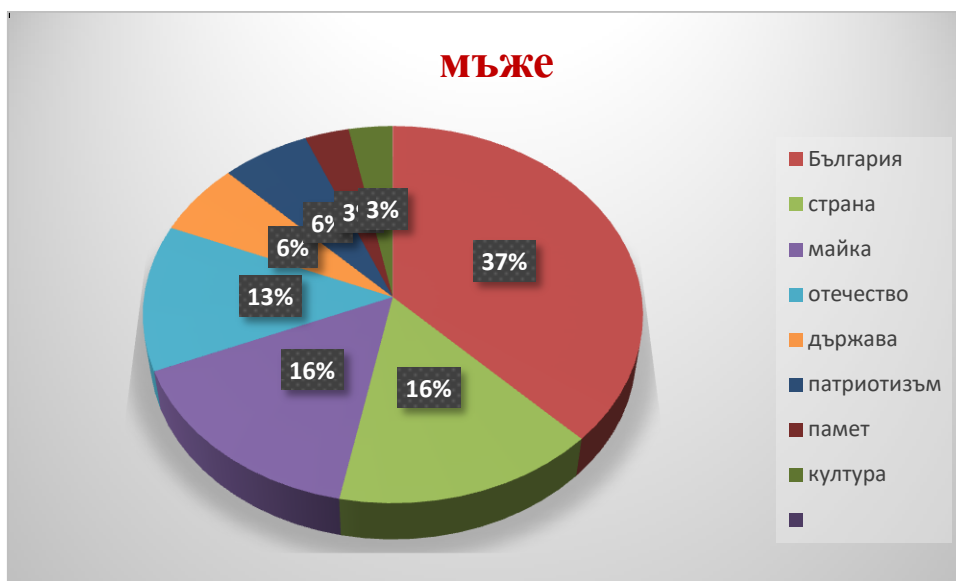
Изработени са 70 анкети на 38 жени и 32 мъже на възраст от 30 до 65 години. Двама анкетирани са на 21 и 22 години и двама над 65 години. 50 от анкетите са направени в Цариброд, където живее компактно българско население извън границите на България, за което благодаря на колегата Иван Давидков. Другите 20 анкети са за проверка на данните от първите 50 с информатори, живеещи в България. За сравнение в работата се използва „Български асоциативен речник“ (Балтова, Евтимова, Липовска, Петрова/ Baltova, Evtimova, Lipovska, Petrova 2003).

Фигура 1. Разпределение

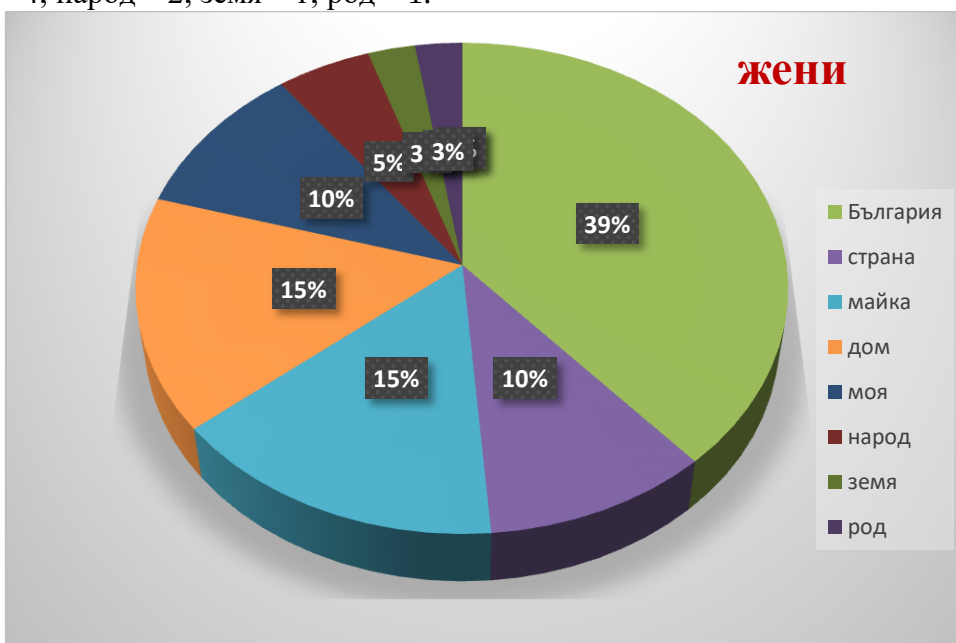
На първия въпрос, при който думата стимул е *родина*, се наблюдават следните резултати:

Мъже: България – 12; страна – 5; майка – 5; отечество – 4; държава – 2; патриотизъм – 2; памет – 1; култура – 1.

Фигура 2. Разпределение

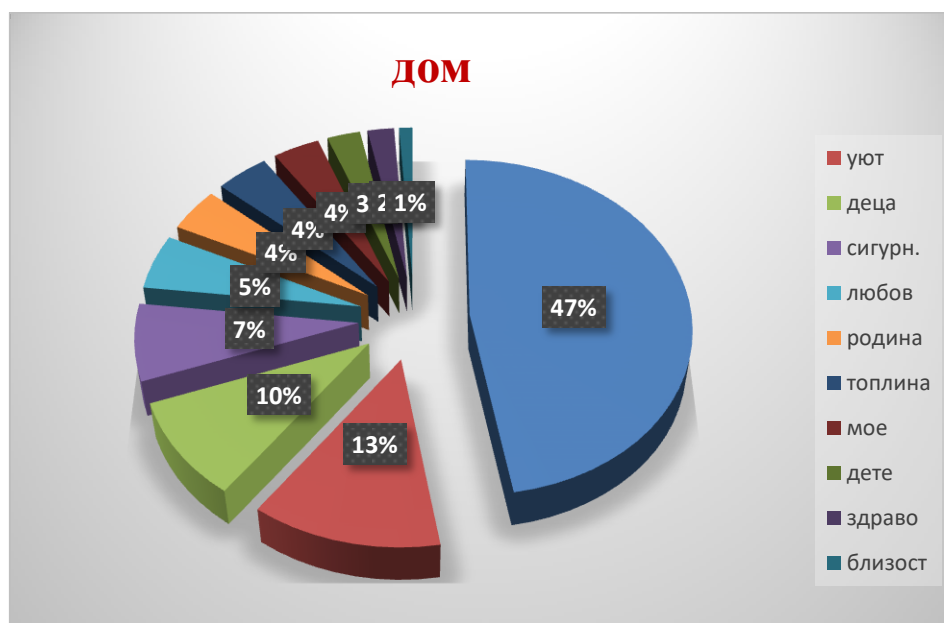
При жените се наблюдават следните отговори: България – 15; страна – 4; майка – 6; дом – 6; моя – 4; народ – 2; земя – 1; род – 1.

Фигура 3. Разпределение

Както е видно, асоциациите при жените и мъжете са различни. Общи, но с различна количествена характеристика, са *България*, *страна*, *майка*. При мъжете се наблюдават асоциации като: *държава*, *патриотизъм*, *памет*, *култура*, а при жените *дом*, *моя*, *народ*, *земя*, *род*.

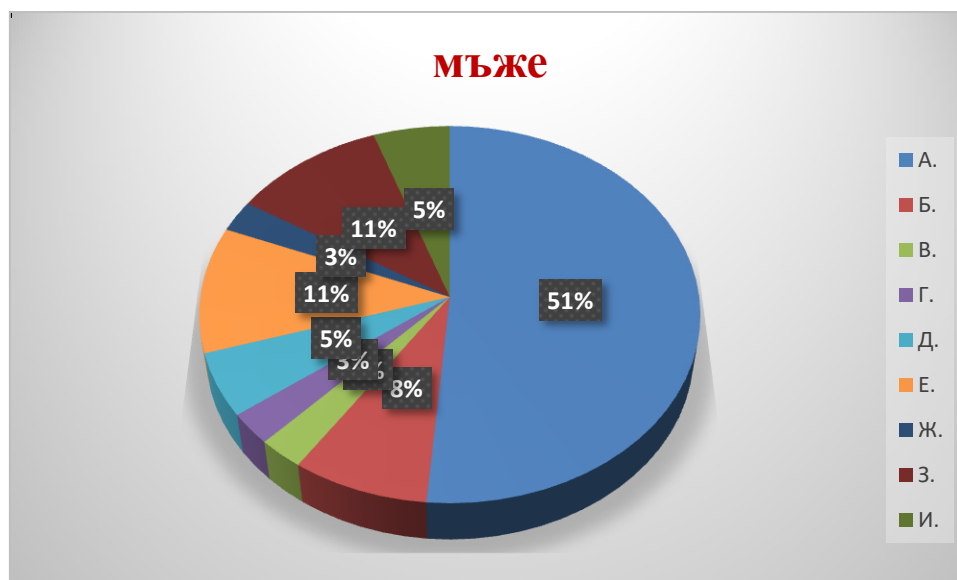
При едно друго асоциативно изследване на концепта *дом*, се наблюдава следното: *уют* – 24; *деца* – 18; *сигурност* – 14; *любов* – 10; *родина* – 8; *топлина* – 8; *мое* – 7; *дете* – 5; *здраве* – 4; *близост* – 2. Тук се появява асоциацията *родина*, а при жените и асоциация *дом*. Това отъждествяване на родината с дома е характерно и в редица журналистически текстове: *Първо да оправим проблемите в собствения си дом. Да подредим в началото дома си – България*. Почти еднакво е количественото съотношение на релацията *родина* – *майка* при мъжете и при жените. Тази релация се среща в поезията, особено в периода на освободителните борби.

Фигура 4. Разпределение

На въпроса: Какво за вас е родина? При мъжете наблюдаваме следните отговори:

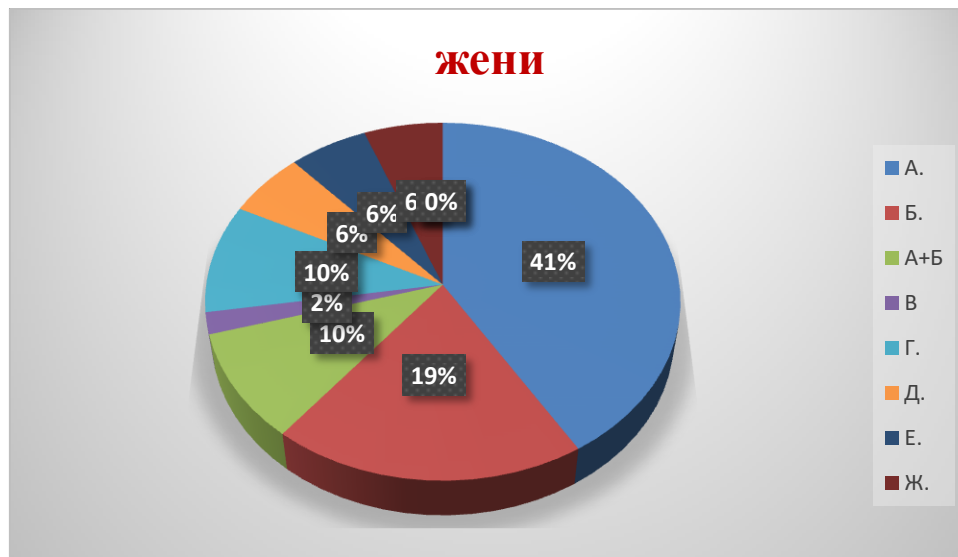
А. Мястото, където съм се родил – 19; Б. Държавата, в която живея и работя – 3; В. Където е моят народ – 1; Г. Българска история, култура, борба за независимост – 1; Д. Мястото, на което принадлежа и на което служа – 2; Е. България – 4; Ж. Място, където се намира моето семейство – 1; З. Място, където се чувствам добре – 4; И. Място, откъдето е моят произход – 2.

Фигура 5. Разпределение

Отговорът „Място, където се чувствам добре“ се среща при по-млади хора между 30 и 40 години. Тяхното разбиране е по Макиавели „Родината е там, където се чувствам добре“. При хора над 60 години отношението към Родината е емоционално. За това ще стане въпрос по-нататък. „Мястото, откъдето е моят произход“ и „мястото, където е моят народ“ са в анкетите на респонденти от Цариград.

При жените се наблюдава следното: А. Мястото, където съм се родила – 21. Б. Държавата, в която живея и работя – 10; А + Б – 5; В. Българска история, култура, борба за независимост – 1; Г. България – 5; Д. Място, където се намира моето семейство – 3; Е. Място, където се чувствам добре – 3; Ж. Дом – 1.

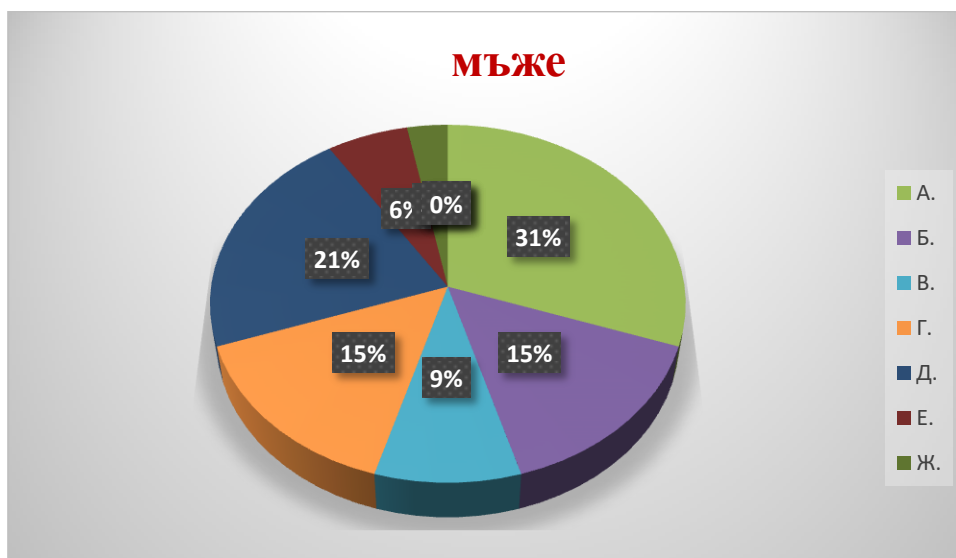

Фигура 6. Разпределение

В случая общите отговори при мъже и жени са повече, а и количественото съотношение е сравнително близко. При жените отново се среща връзката между *родина* и *дом*, което не се наблюдава при мъжете.

При задаването на въпроса: „Какво за вас е втора родина?“ се наблюдават следните резултати:

Мъже: А. Нямам такава – 10; Б. Място, където живея продължително и където работя – 5; В. Място, където искам да живея, различно от истинската родина – 3; Г. Място, където се чувствам добре, имам подходяща работа и доходи – 5; Д. Държавата, в която живее моят народ – България – 7 (информатори от Цариброд); Е. Сърбия – 2 (информатори от Цариброд); Ж. Целият свят – 1.

Фигура 7. Разпределение

Най-много информатори са отговорили, че нямат втора родина. Интересно е, че за една част от българите, живеещи в Западните покрайнини, втора родина е България, а за други – втора родина е Сърбия, което показва, че за тях България е истинската родина, независимо, че не живеят в нея. Появяват се и отговори, които са свързани с работа, доходи, продължително живеене. Интересни отговори са: „Място, където искам да живея, различно от истинската родина“, а също и „целият свят“.

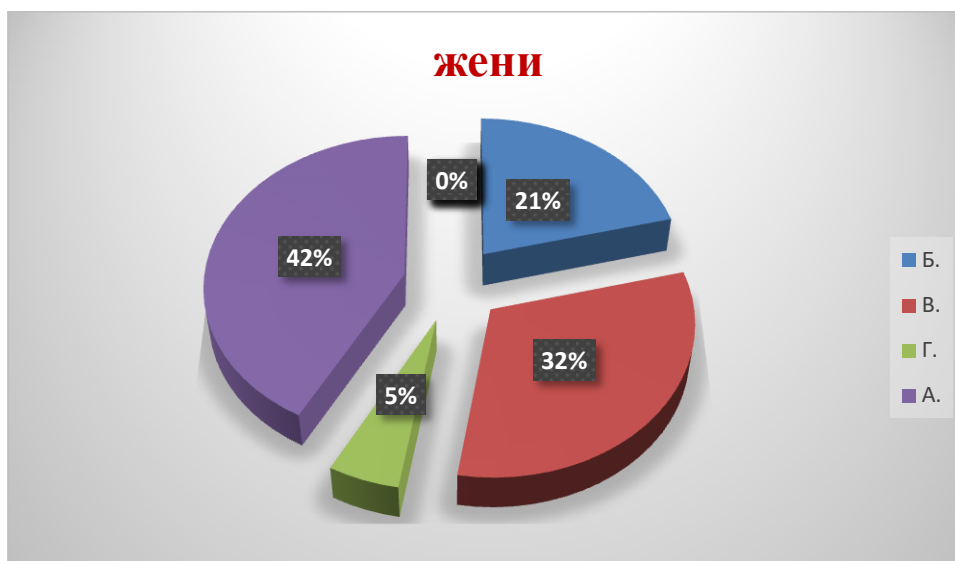
Жените са по-лаконични:

А. Нямам такава – 16;

Б. Място, където се чувствам добре – 8;

В. Държавата, в която живее моят народ (България – от Цариброд) – 12;

Г. Алтернатива на истинската родина – 2.

Фигура 8. Разпределение

И при мъжете, и при жените между 20 и 40 години се наблюдава отговорът „място, където се чувствам добре“, като при жените той е количествено по-изразен. Тук второ място по количествен показател заема отговорът „държавата, където живее моят народ“. Това са респонденти от Цариброд, които отлично разбират, че държавата, където живее техният народ, е България. Прави впечатление отговорът „алтернатива на истинската родина“, което означава, че лицето търси нещо различно, тъй като в момента ситуацията в собствената му родина не го удовлетворява.

А н к е т и с ъ с з а т в о р е н (и з б и р а е м о т г о в о р)

На въпроса „Родината за вас е?“ са представени следните отговори:

А. Място, територия, откъдето се е разселила някаква общност от хора, прародина, праотечество.

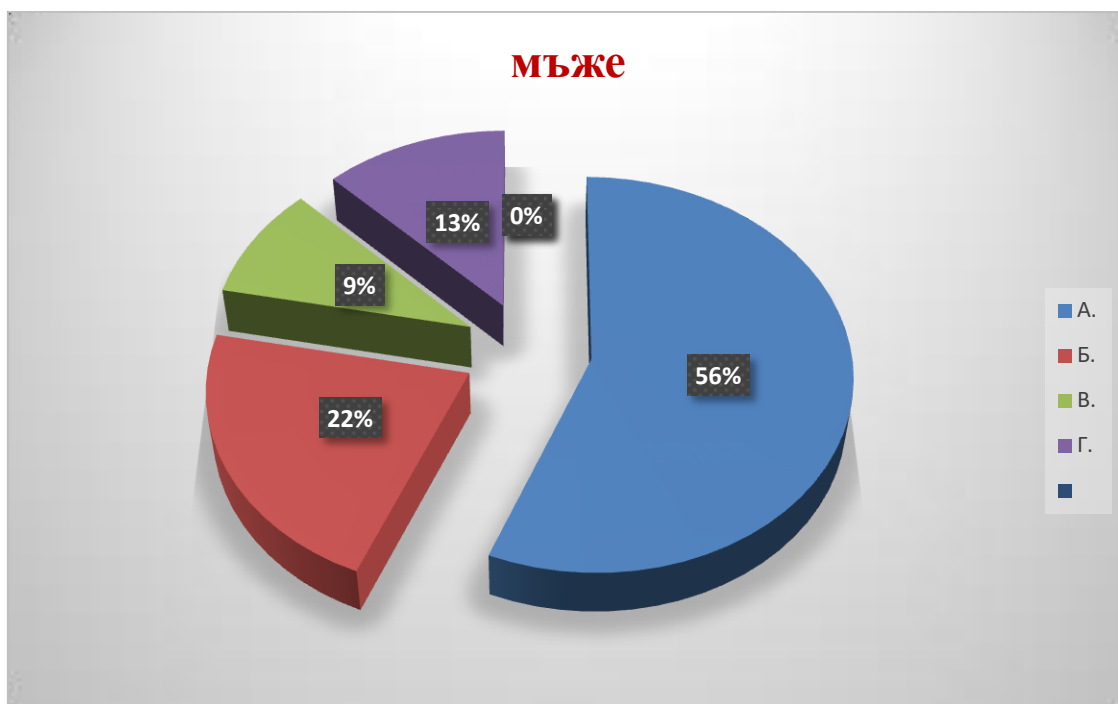
Б. Страната, в която съм се родил и където живее моето семейство.

В. Страната, в която живея и се чувствам добре.

Г. Друго – изписва се.

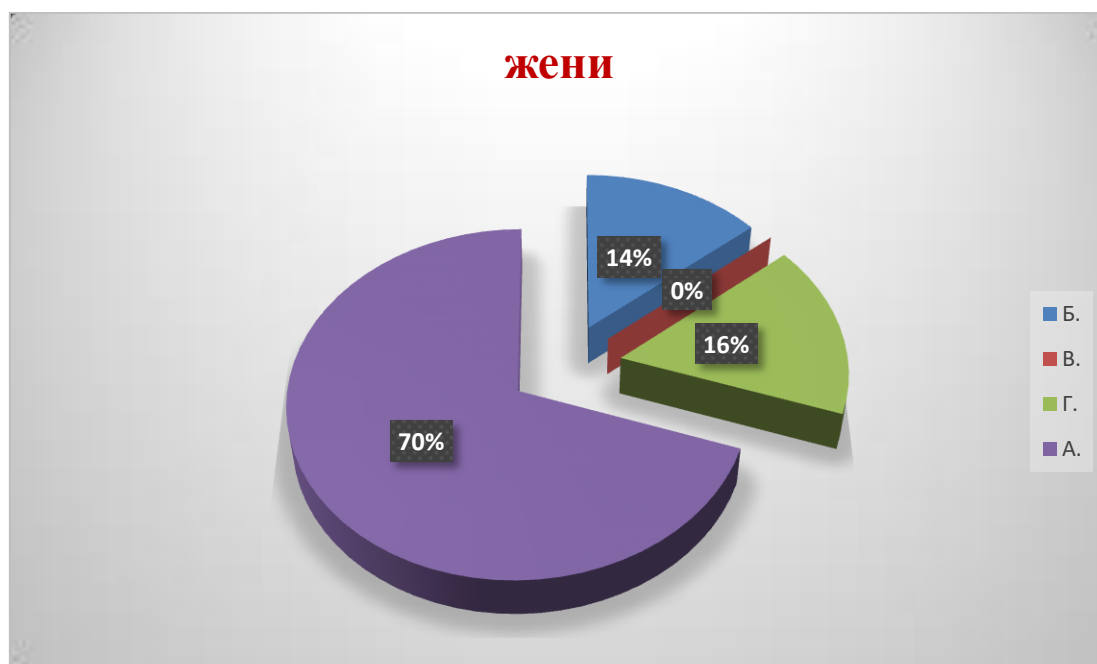
Резултати:

Мъже: А. – 18; Б. – 7; В. – 3; Г. – 4; Д. – 0

Фигура 9. Разпределение

При жените отговорите са следните: А. – 30; Б. – 6; В. – 0; Г. – 7; Д. – 2

Фигура 10. Разпределение

В Български асоциативен речник (Балтова, Евтимова, Липовска, Петрова/ Baltova, Evtimova, Lipovska, Petrova 2003: 256) са представени следните асоциации на думата-стимул *родина*.

България – 112; страна – 39; майка – 28; дом – 25; отечество – 24; моя – 22; татковина – 13.

Фигура 11. Разпределение

В статията на Цветкова-Цветанова/Tsvetkova-Tsvetanova (<https://philol-forum.uni-sofia.bg/portfolio-item/br-4/04_tsvetelina_tsvetkova-tsvetanova_ff4/>) *Номинации на концепта „родина“ в съзнанието на млади българи, родени зад граница*, родината е представена само чрез анализ на есетата от 40 студенти от Тараклийския университет в Молдова и 21 ученици между 14-21 години. Асоциативен експеримент в статията не е показан за съжаление. В тези есета родината присъства чрез разнообразно множество от номинации. Предложената класификация следва приети образци, но е породена от спецификата на конкретните писмени текстове на бесарабските българи.

Интересен момент в нашите анкети е това, което е написано под въпроса „Друго“ (изписва се). Тук има само един отговор от жена на 63 години. Наблюдават се номинации: *свeto място, история, език и култура, дом за моите /нашите деца, бъдеще*. В този кратък текст се открива всичко, което беше посочено по-горе.

В изработените анкети се срещат и такива, при които респондентите не са се задоволили само с отговори, но са написали след тях малки текстове, в които разкриват отношението си към родината и към т.нар. втора родина. При жените това са 10 анкети, в които е описано отношението към родината, а при мъжете те са 8. В описанията се забелязват следните номинации:

Номинация на чувства към родината или породени от нея – *място, където винаги се връщам, винаги е в мислите ми; място, където съм раснал и съм бил щастлив; гордост, уют.*

Номинации чрез разбирането за род и семейство – *родители, приятели, родна къща, спомени от детството, дом.*

Номинация чрез исторически, културни реалии – *с която се отъждествявам, история, духовна категория, историческо, духовно и културно наследство.*

Идентифицираща номинация – *принадлежност, език, народ, религия.*

*

При работата по международния проект „Езикова и етнокултурна динамика на ценностите в славянския свят“, финансиран по програма ERA NET RUS Plus, на който

бях координатор, реших да възложя друг тип изследване на определени ценности чрез т.нар. фокус групи. Изследването се наричаше „Динамика на ценностите в българската култура и език“ и беше изпълнено от Център за регионално развитие ООД (Конов, Конова/Копов, Копова 2021). Фокусът на дискусиата беше насочен към разкриване на значенията, асоциациите, чувствата и промяната във вижданията на участниците в период от 10 години, свързани с изследваните ценности. Самите участниците бяха определени съобразно критериите пол и възраст и разпределени в три групи: от 25-34 год., от 35 до 54 год. и група 55+. Участниците са 39 лица, 19 мъже и 20 жени. Съотношението мъже – жени е по равно, с изключение на групата 35-54 г., в която участваха шестима мъже и седем жени. Формулирана беше основната цел на проучването – получаване на актуална информация за отношението към изброени предварително зададени ценности: *Родина, Семейство, Здраве, Справедливост, Народ, Патриотизъм, Солидарност, Свобода, Национален език*.

Основните задачи, които си поставихме, бяха да се определи с какво участниците асоциират всяка от изброените ценности. Какво означава за тях всяка от посочените ценности. Какви чувства предизвиква у участниците всяка от посочените ценности. Има ли промяна у респондентите в изследваните ценности през последните 10 години. Накрая се определя степента на значимост на всяка от посочените ценности за всеки участник в проучването.

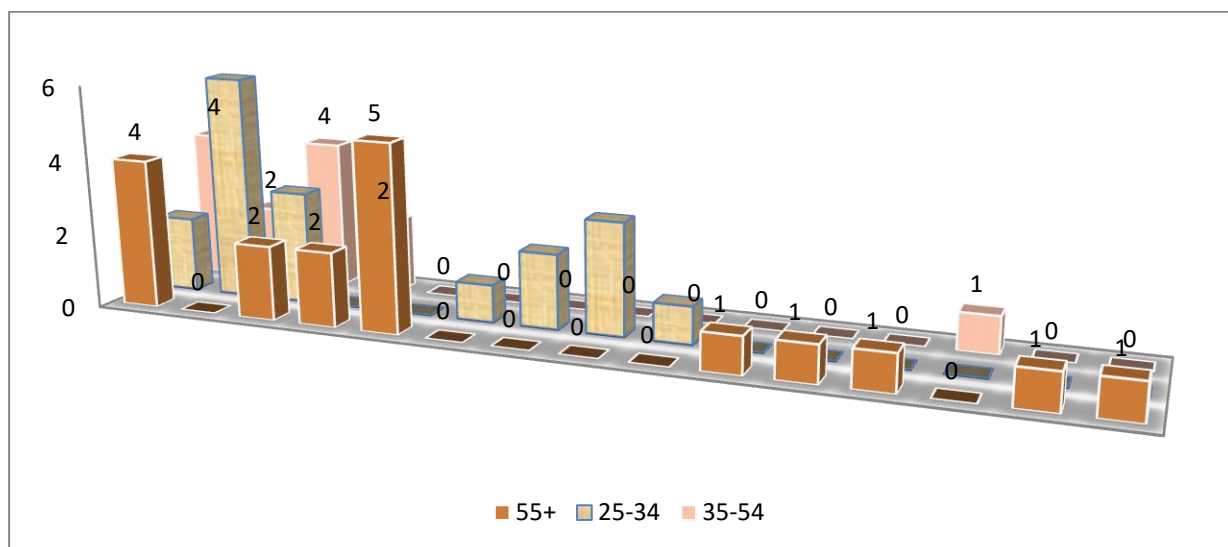

Таблица 1. Асоциации на думата стимул *Родина*

Резултатите, представени в таблица 1, очертават богатството на асоциациите, с които участниците свързват думата *Родина*. Повечето от участниците, от различните възрастови групи, асоциират родината с думи като *Отечество, дом, България*. Думите *обич, родно място и семейство*, посочени от други групи участници, насочват вниманието ни към тенденцията за възприемането на родината като дом, семейство, сигурност. Представата за една конкретна страна – отечеството България, където сме родени и израснали, е застъпена от половината участници, останалите свързват родината със своето най-близко обкръжение и дома, в който живеят. Особено ярко се откроява тази закономерност при младите хора от 25-34 години, където повечето участници са посочили, че родината за тях е домът, семейството, приятелите и природата.

Чувствата, които участниците изпитват към родината, са: обич, гордост, принадлежност, любов, любов и мир, сигурност, близост, радост, уют, възхищение, умиление, страхопочитание. Само един от участниците е посочил, че чувства безразличие, когато чуе думата родина.

Отношението към родината е останало непроменено при възрастовата група 55+, сравнявайки отговорите на въпросите, свързани с асоциациите и значенията с тези на въпроса, има ли различия с нагласата им към родината отпреди десет години. В групата на лицата от 35-54 години промяната е свързана с тяхното възприемане на родината като даденост и като ценност, стояща доста високо в ценностната им система. Най-младите споделят, че преди десет години за тях родината е била непозната, място, в което е трябвало да се адаптират и развият своя личностен потенциал.

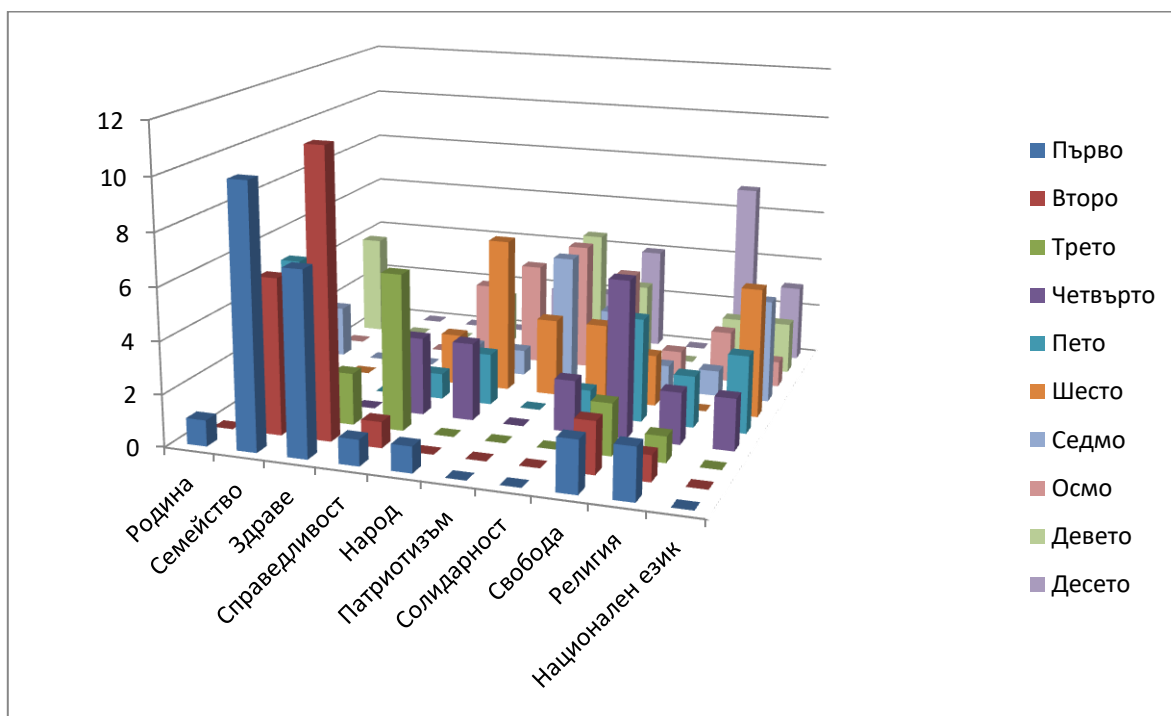

Таблица 14. Степен на значимост – жени

Жените, участвали в изследването чрез фокус групи, са 20. На първо място в ценностната йерархия на жените е *семейството*, на второ – *здравето*, на трето – *справедливостта*, на четвърто място е *свободата*, на пето – *родината*, на шесто – *народа*, на седмо – *националният език*, на девето – *патриотизмът*, на десето – *религията*.

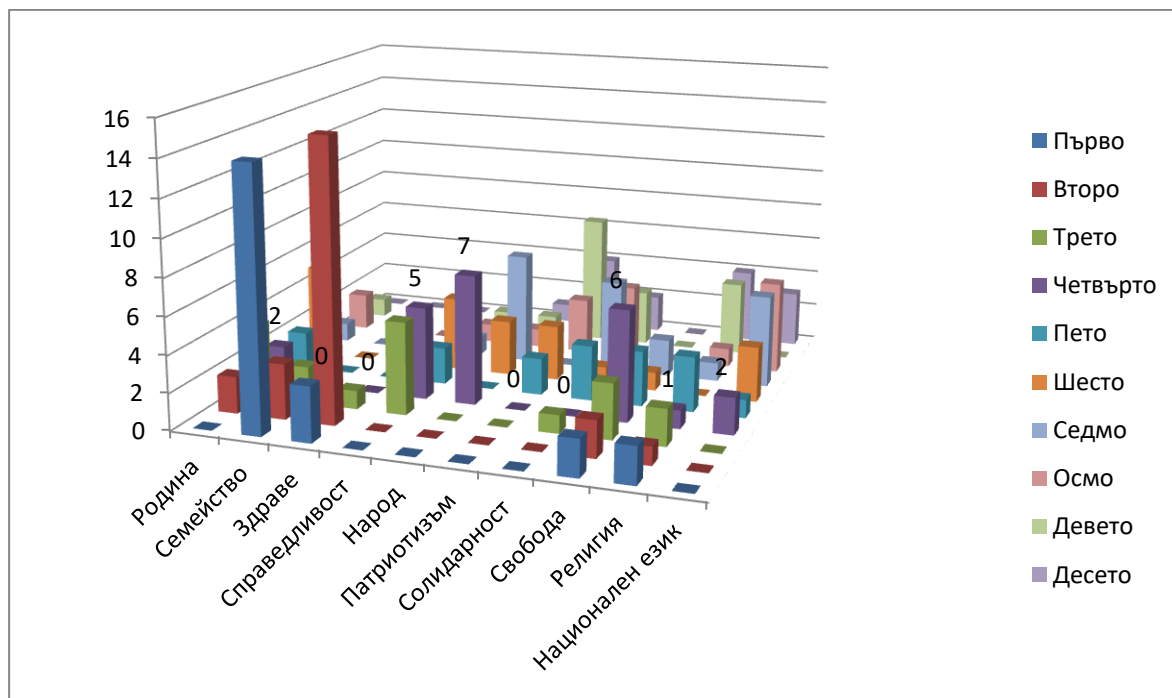

Таблица 14. Степен на значимост – мъже

Не откриваме разлика при подреждането на ценностите при мъжете. 19 участници са класирали на първите четири места *семейство, здраве, справедливост, свобода*. На последните две места – съответно *патриотизма* – на девето и *религията* – на десето.

Концептът *родина* в художествените текстове

В художествените текстове се срещат всички концептуални признаци, посочени в лексикографските трудове. В тях са характерни релациите *родина > майка* и *родина > мащеха*, а също и характерните метонимии *бащин кът* и *бащино огнище*. Подчертан е и ландшафтният пейзаж. Обръща се внимание на противопоставянето *свой – чужд*.

В една пословица срещахме имплицитно представено отношението към родината.

Едному майка, другиму – мащеха.

Но аз ще видя пак р о д и н а т а и всичко близко, що съм оставил там (Иван Вазов).

О, майко моя, р о д и н о м и л а,
защо тъй жално, тъй мило плачеш! (Хр. Ботев).

О, скрити вопли на печален странник,
напразно спомнил м а й к а и р о д и н а! (Д. Дебелянов).

Тамо де се възвишава горда Стара планина, де Марица тихо шава из тракийска равнина....(Иван Вазов).

А Вардар, Дунав и Марица
Балкана, Странджа и Пирин
Ще греят нам до гроб зарица
сред споменът един (Пейо Яворов, Заточеници).

Затуй му пее песента на Странджа баир гората, на Ирин-Пирин тревата; меден им кавал приглася, от Цариграда до Сръбско, и с ясен ми глас жетварка, от Бяло море до Дунав по румелийски полета (Христо Ботев, Хайдути).

Далеч от р о д и н а, в к р а й ч у ж д и с ъ б р а н и,
изпити и бледни, в порутен бордей,
те пият, а тънат сърцата им в рани (П. Яворов, Арменци).

Голямата, непоправимата загуба е за онези, които нямат вече с в о й р о д е н
к р а й, с в о я р о д и н а (Й. Йовков).

...оставили в кърви н е щ а с т н а р о д и н а,
оставили в пламък и б а щ и н с и к ъ т
немили-недраги в далека чужбина,
един – в механата! – открит им е път. (Яворов, Арменци).

Хубава си, т а т к о в и н о,
име сладко, земя – рай! (П. Р. Славейков).

Слънцето на свободата отново изгрея над бедната наша т а т к о в и н а
(Т. Влайков).

Ти си оная б л а г о с л о в е н а з е м я, която цъфти, която е пълна с нежности,
със сияния и величие. (Л. Каравелов).

З е м я т а на Ботев и Левски отново е робска земя... З е м я като една човешка
длан, но ти за мен си цяло мироздание (Георги Джагаров).

Българийо драга, мила, з е м я пълна с добрини, земя, що си ме кърмила, моя
поклон приеми (Иван Вазов).

Аз неведнъж изявих желание да ся учреди правилно училище, по примера на
европейските, в м о я т а р о д и н а, Габрово (П. Р. Славейков).

Близо до Охрида е Струга, родина на двамата братя Миладинови.

Майка ми е американка, но баща ми е българин. Родината на валса е Виена.
България е родината на славянската писменост. Родината на това дърво са
земите на остров Океания. Родината на лалето е Азия. Южна Америка е
родината на домата.

Когнитивна синтетична дефиниция на концепта *родина*

За реконструирането на езиковите стереотипи се налага създаването на нов тип „дефиниция чрез постулати“, или контекстова, „аксиоматична“ дефиниция, която е наречена „когнитивна синтетична дефиниция“ (Бартмински/Bartmiński 2015: 403; Нежбеговска-Бартминска/Nezhbegovska-Bartmińska 2014). Тя е приложена в пробния том на „Słownik ludowych stereotypów językowych“ (SLSJ 1980) и след това в „Słownik stereotypów i symboli ludowych“ (SsiSL, T. 1, ч. 1-4, 1996-2012), а също и в големия международен проект EUROJOS 1 и EUROJOS 2. Когнитивната синтетична дефиниция възпроизвежда „културно-езиков портрет на описвания обект и показва как този обект е видян от типичен представител на дадената култура“ (Бартмински/Bartmiński 2005: 47). Дефиницията отчита съвкупността от всички релевантни признаци при функционирането на предмета и неговото назоваване в културата и в езика, които са определени в лексикографските трудове, различните текстове, а също и в анкетите. Това е дефиниция, изградена върху многобройни контексти. Според Люблинската етнолингвистична школа един концепт се изследва въз основа на парадигматическите и синтагматическите отношения на репрезентиращите го лексеми, тъй като елементите в езиковата система се намират в два вида отношения: синтагматични и парадигматични.

В този смисъл можем да твърдим, че когнитивната синтетична дефиниция е „аксиоматична“ или контекстова дефиниция, при която дефиниращите изречения са подредени според семантичните категории, цитатите са групирани според видовете на речта

и според мотивите. Експлицитната част се отделя от текстовата документация. Синте-
тичната когнитивна дефиниция е „разновидност на един стереотип” (Толстая/Tolstaya
2005: 59; Grzegorzycykowa 1998: 9-17) като всеки стереотип може да бъде представен в
няколко профила. Така се отбелязват различни негови аспекти и могат да се степенуват
определени негови утвърдени черти. Отделните аспекти на стереотипа/концепта са из-
градени чрез мрежа от категории, наречени ф а с е т и. Аспектите се определят въз-
 основа на цялостното проучване – през призмата на лексикографските трудове, на тек-
стовите и на анкетите. При дефиницията това се отбелязва по следния начин – (Р, Т, А),
което означава речници, текстове, анкети.

В български език репрезентанти на концепта РОДИНА са следните ключови
лексеми: *родина, отечество, бащинà, татковина, държава, страна, родна страна,*
земя, роден край, а също и личното име *България*.

При направения анализ на речниковите дефиниции на лексемата *родина*, ще
видим, че от съдържателната структура на концепта могат да бъдат отделени следните
концептуални признаци, които го характеризират като ценност за носителите на бъл-
гарската култура.

1. Родината е родна страна, земя.
2. Родината е място, където човек се е родил и където живеят неговите близки.
3. Родина е мястото, от което произхождаме.
4. Родината е страната на нашите предци.
5. Родината е страна, в която си се родил и на която си гражданин.

В художествените текстове се срещат всички концептуални признаци, посочени
в лексикографските трудове. В тях са характерни релациите *родина > майка* и *родина*
> мащеха, а също и характерните метонимии *бащин кът* и *бащино огнище, родно пепе-*
лище. Подчертана е и ландшафтната картина. Обръща се внимание на противопоставя-
нето с в о й – ч у ж д.

В съвременните текстове като резултат от процесите на глобализацията често се
среща колокацията *гражданин на света*, което показва, че съвременния човек не се
чувства така свързан с определено място, наречено родина и той може да живее и
работи навсякъде.

При изследването на концепта РОДИНА чрез лексикографски данни, текстове и
анкети, можем да отделим следните аспекти:

П с и х о л о г и ч е с к и а с п е к т. Родината е място, където хората се чувстват добре.
Тя е място, свързано с представата за род и семейство, с приятели, роден дом,
усещане за щастие и принадлежност, предизвикващо патриотизъм.

С о ц и а л е н а с п е к т. В социален аспект родината се свързва с работа, доходи и
реализация. Социалният аспект е свързан в част от номинациите и с т.нар. „втора
родина“, която се възприема като алтернатива на истинската. Среща се и
изказът: „Това е моята родина, но не е моята държава“.

К у л т у р е н а с п е к т. Родината е обвързана с културната и историческата памет, тя
е „духовна категория“.

А к с и о л о г и ч е н а с п е к т. В анкетите аксиологичният аспект е силно изразен.
Родината е система от ценности. Тя е свое пространство, свързано с народ,
нация, език, принадлежност. Нейн символ е лъвът (Кръстева/Krasteva 2022).

П р о ф и л и р а н е.

След анализ на анкетите, можем да отделим два профила на концепта РОДИНА:

Профил, представящ традиционна представа за родината, при който основни са
психологи-ческият, културният и аксиологичният аспект.

Профил, свързан със съвременната представа за родината, при който силно е засегнат социалният аспект.

Третият профил е на т.нар. „втора родина“ – друга държава, в която човек живее и работи, чувства се добре, но осъзнава, че е чужденец в нея.

Заклучение

Множеството връзки на всеки индивид със „своето“ пространство обуславя сложната структура на концепта РОДИНА, в състава на който влизат такива компоненти като „Месторождение“, „Местоживеене“, „Месторождение на предците“, „Държава“, „Народ“, „Нация“, „Патриотизъм“ и др. Номинациите *България, родна страна, държава, отечество, татковина* и др. са свързани с емоционалната сфера на човека. Географската среда включва предствяне на природно-ландшафтни признаци и граници: *Балкан, Дунав, Марица, Стара планина, Тракийска равнина, Странджа, Пирин*.

Универсален символ, олицетворяващ образа на България, е *Балканът*, който пази историческата памет на българския народ, а символ на българската държавност е лъвът (по-подробно вж. Кръстева/Krasteva 2022).

Родината винаги предполага наличието на граница, което определя и основното противопоставяне, налагащо се при анализа на семантиката на лексикалните единици: с в о й – ч у ж д.

ИЗТОЧНИЦИ

- Андрейчин, Георгиев, Илчев и др. 1973: *Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев и др. Български тълковен речник (БТР)*, София: Наука и изкуство (Andreychin, Georgiev, Ilchev i dr. 1973: *Andreychin L., L. Georgiev, St. Ilchev i dr. Balgarski talkoven rechnik (BTR)*. Sofia: Nauka i izkustvo).
- Геров 1975-1978: *Геров, Н. Речник на българския език. Фототипно издание*, Т. 1-6. София: АИ Проф. М. Дринов (Gerov 1975-1978: *Gerov N. Rechnik na balgarskiya ezik. Fototipno izdanie*, Т. 1-6, Sofia: AI Prof. M. Drinov).
- РБЕ 2001: *Речник на българския език*, Т. 1. София: АИ Проф. М. Дринов (RBE 2001: *Rechnik na balgarskiya ezik*, Т. 1. Sofia: AI Prof. M. Drinov).
- РБЕ 2006: *Речник на българския език*, Т. 4. София: АИ Проф. М. Дринов (RBE 2006: *Rechnik na balgarskiya ezik*, Т. 4. Sofia: AI Prof. M. Drinov).
- РБЕ 2015: *Речник на българския език*, Т. 15. София: АИ Проф. М. Дринов (RBE 2015: *Rechnik na balgarskiya ezik*, Т. 15. Sofia: AI Prof. M. Drinov).
- Старобългарски речник 1999: (СР), Т. 1. София: Изд. Валентин Траянов (Starobalgarski rechnik 1999: (SR), Т. 1. Sofia: Izd. Valentin Trayanov).
- Старобългарски речник 2009: (СР), Т. 2. София: Изд. Валентин Траянов (Starobalgarski rechnik 2009: (SR), Т. 2. Sofia: Izd. Valentin Trayanov).

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов 1980: *Ангелов, Д. „Българска земя“, „българска страна“, „българско царство“, „българска държава“, „България“*. Терминологични проучвания. – Старобългаристика № 3, с. 8-32 (Angelov 1980: *Angelov, D. “Balgarska zemya”, “balgarska strana”, “balgarska darzhava”, “Balgaria”*. Terminologichni prouchvaniya. – Starobalgaristika № 3, s. 8-32).

- Апресян 1995: *Апресян, Ю.* Лексическая семантика (Синонимические средства языка). Москва: Наука (Aprsyayn 1995: *Aprsyayn, Yu.* Leksicheskaya semantika (Sinonimicheskie sredstva yazyka). Moskva: Nauka).
- Балтова и др. 2003: *Балтова, П., А. Ефимова, А. Липовска, К. Петрова* (съст.) *Български асоциативен речник – прав и обратен*. София: УИ Св. Кл. Охридски (Baltova 2003: *Baltova P., A. Eftimova, A. Lipovska, K. Petrova.* Balgarski asotsiatiiven rechnik – prav i obraten. Sofia: UI Sv. Kliment Ohridski).
- Бартмински 2015: *Бартмински, Й.* Седем ключови понятия на когнитивната етнолингвистика. – Български фолклор, № 4, с. 399-429 (Bartmiński 2015: *Bartmiński Yu.* Sedem klyuchovi ponyatiya na kognitivnata lingvistika. Balgarski folklor, № 4, s. 399-429).
- Бартмински 2005: *Бартминский, Й.* Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. Москва: Индрик, 527 с. (Bartminski 2005: *Bartmin'skiy, Y.* Yazykovoy obraz mira: ocherki po etnolingvistike. Moskva: Indrik, 527 s.).
- Бокова 1999: *Бокова, И.* Българският корен – словесни интерпретации и обредни практики (българите градинари в Унгария). Българи в Унгария. Будапеща: „Издателски институт на българите в Унгария“ (Bokova 1999: *Bokova, I.* Balgarskiyat koren – slovesni interpretatsii i obredni praktiki (balgarite gradinari v Ungaria). Balgari v Ungaria. Budapeshta: Izdatelski institut na balgarite v Ungaria).
- Ботев 2016: *Ботев, Хр.* Българска класика: Христо Ботев, избрани творби. София: София прес (Botev 2016: *Botev, Hr.* Balgarska klasika: Hristo Botev, izbrani tvorbi. Sofia: Sofia pres).
- Вазов 1985: *Вазов, И.* Стихотворения и поеми. София: Световна класика (Vazov 1985: *Vazov, I.* Stihotvoreniya i poemi. Sofia: Svetovna klasika).
- Валеева 2010: *Валеева, Д.* Репрезентация концепта дом в русской языковой картине мира. Автореферат за соискание ученой степени кандидата наук. Казань (Valeeva 2010: *Valeeva D.* Reprezentatsiya kontsepta dom v russkoy yazykovoy kartine mira. Avtoreferat za soiskanie uchenoy stepeni kandidata nauk. Kazan').
- Вежинов 1976: *Вежинов, П.* Втора рота. Звездите над нас. София: Победа (Vezhinov 1976: *Vezhinov P.* Vtora rota. Zvedite nad nas. Sofia: Pobeda).
- Влайков 1942: *Влайков, Т.* Преживяното, ч. 3. София: Министерство на народното просвещение (Vlaykov 1942: *Vlaykov, T.* Prezhivyanoto, ch. 3. Sofia: Ministerstvo na narodното просвещение).**
- Воркачев 2008: *Воркачев, С.* Идея патриотизма в русской лингвокультуре. Волгоград: Парадигма (Vorkachev 2008: *Vorkachev, S.* Ideya patriotizma v russkoy lingvokul'ture. Volgograd: Paradigma).
- Герганов 1984: *Герганов, Е., Л. Иванчева, Р. Кърлова, В. Николов, Ц. Николова.* Български норми на словесни асоциации. София: Наука и изкуство (Gerganov 1984: *Gerganov, E., L. Ivancheva, R. Karlova, V. Nikolov, Ts. Nikolova.* Balgarski normi na slovesni asotsiatsii. Sofia: Nauka i izkustvo).
- Герганов 1987: *Герганов, Е.* Памет и смисъл. София: Наука и изкуство (Gerganov 1987: *Gerganov, E.* Pamet i smisal. Sofia: Nauka i izkustvo).
- Джалев, Николова 1990: *Джалев, Л., Цв. Николова.* Асоциативното поле като обект на социокултурен анализ. София. (Dzhalev, Nikolova 1990: *Dzhalev, L., Tsv. Nikolova.* Asotsiativnoto pole kato obekt na sotsiokulturen analiz. Sofia: Nauka i izkustvo).
- Дебелянов 2004: *Дебелянов, Д.* Избрани творби. София: ПАН (Debelyanov 2004: *Debelyanov, D.* Izbrani tvorbi. Sofia: PAN).

- Джагаров 1972: *Джагаров, Г.* Стихотворения. София: Български писател (Dzhagarov 1972: *Dzhagarov, G.* Stihotvoreniya. Sofia: Balgarski pisatel).
- Исса 2018: *Исса, К.* Бежански асоциации и уроци по човечност. – В: Български език, Приложение, с. 128-143 (Issa 2018: *Issa, K.* Bezhanski asotsiatsii i urotsi po chovechnost. –In: Balgarski ezik, Prilozhenie, s. 128-143).
- Караулов 2002: *Караулов, Ю. Н., Г. А. Черкасова.* Русский ассоциативный словарь. Москва: АСТ (Karaulov 2002: *Karaulov, Yu. N., G. A. Cherkasova.* Russkiy assotsiativnyy slovar'. Moskva: AST).
- Китанова 2019: *Китанова, М.* Родината като ценност в български език (през призмата на лексикографията). – В: Българска реч, №1, с. 27-34. (Kitanova 2019: *Kitanova, M.* Rodinata kao tsennost (Prez prizmata na leksikografiata). – In: Balgarska rech, № 1, s. 27-34).
- Китанова 2020: *Китанова, М.* Концептът РОДИНА в българската картина на света. Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów. 6, Jedność w różnorodności: wokół słowiańskiej aksjofery/redakcja Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio-Wlazłowska, „Czerwona Seria” Instytutu Filologii Polskiej UMCS; 38, s. 133-143 (Kitanova 2020: *Kitanova, M.* Kontseptat RODINA v balgarskata kartina na sveta. In: Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów. 6, Jedność w różnorodności: wokół słowiańskiej aksjofery/redakcja Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio-Wlazłowska, „Czerwona Seria” Instytutu Filologii Polskiej UMCS; 38, s. 133-143).
- Китанова 2020а: *Китанова, М.* Концептът РОДИНА през призмата на анкетните данни. –В: Сб. Доклади от Международната конференция на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“, Т. II. София: АИ Акад. М. Дринов, с. 77-86 (Kitanova 2020а: *Kitanova, M.* Kontseptat RODINA prez prizmata na anketnite dannii. –In: Sb. Dokladi ot Mezhdunarodnata konferentsia na Instituta za balgarski ezik „Prof. L. Andrejchin”, V. II. Sofia: AI Akad. M. Drinov, s. 77-86).
- Китанова 2022: *Китанова, М.* Когнитивна синтетична дефиниция на концепта РОДИНА в български език. –В: Български език, № 4, с. 14-29 (Kitanova 2022: *Kitanova, M.* Kognitivna sintetichna definitisia na kontseptata RODINA v balgarski ezik. – In: Balgarski ezik № 4, s. 14-29).
- Колесов 1999: *Колесов, В.* Жизнь происходит от слова. Москва: Язык и время, № 2 (Kolesov 1999: *Kolesov, V.* Zhizn' proizhodi ot slova. Moskva: Yazyk i vremya).
- Конов, Конова 2020: *Конов Пл., А. Конова.* Динамика на ценностите в българската култура и език. В: Аксиологични проблеми на славянските езици (традиция и съвременност). София: АИ Проф. М. Дринов, с. 236-237 (Konov, Konova 2020: *Konov Pl., A. Konova.* Dinamika na tsennostite v balgarskata kultura i ezik. Aksiologichni problemi na slavyanskite ezitsi (traditsia i savremennost). Sofia: AI Prof. M. Drinov, s. 236-237).
- Кръстева 2022: *Кръстева, Т.* Образите на лъва и орела в устойчивите сравнения в българския и руския език. – В: Библиотека „Международен филологически форум“, 10, „Факултет по славянски филологии“ (Krasteva 2022: *Krasteva, T.* Obrazite na lava i orela v ustoychivite sravneniya v balgarski i ruski ezik. –In: Biblioteka “Mezhdunaroden filologicheski forum”, 10. Fakultet po slavyanski filologii). <<https://philol-forum.uni-sofia.bg/obrazite-na-lava-i-orela/>>
- Леонтьев (ред) 1977: *Леонтьев, А. А.* Словарь ассоциативных норм русского языка. Москва: Изд. Московского университета (Leont'ev 1977: *Leont'ev, A. A.* Slovar' assotsiativnykh norm russkogo yazyka. Moskva: Izd. Moskovskogo universiteta).

- Маслова 2006: *Маслова, В.* Введение в когнитивную лингвистику. Москва: Наука, 2006. (Maslova 2006: *Maslova, V.* Vvedenie v kognitivnuyu lingvistiku. Moskva: Nauka).
- Нежбеговска-Бартминска 2014: *Нежбеговска-Бартминска, Ст.* Люблинската когнитивна лингвистика: от диалектологията и фолклористиката до межкултурната семантика. – В: Български фолклор, № 4, с. 413-436 (Nezhbegovska-Bartmińska 2014: *Nezhbegovska-Bartmińska, St.* Lyublinskata kognitivna lingvistika: ot dialektologiat i folkloristikata do mezhdukulturnata semantika. –In: Balgarski folklor, № 4, s. 413-436).
- Семов 1999: *Семов, М.* Българска народопсихология. Размисли върху това, какви сме били и какви сме днес. Второ обработено разширено издание. Т. I. София: УИ Св. Климент Охридски (Semov, M. Balgarska narodopsihologia. Razmisli varhu tova kakvi sme bili i kakvi sme dnes. Vtoro obraboteno razshireno izdanie. T. I. Sofia: UI Sv. Kliment Ohridski).
- Славейков 1977: *Славейков, П. Р.* Детство мое. София: Български художник (Slaveykov 1977: *Slaveykov, P. R.* Detstvo мое. Sofia: Balgarski hudozhnik).
- Телия 1996: *Телия, В. Н.* Русская фразеология (Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты) (Teliya 1996: *Teliya, V.* Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokul'turologicheskiy aspekty).
- Тер-Минасова 2000: *Тер-Минасова, Св.* Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Слово (Ter-Minasova 2000: *Ter-Minasova, Sv.* Yazyk i mezhdukul'turnaya kommunikatsiya. Moskva: Slovo).
- Толстая 1997: *Толстая, Св. М.* Словарь народных стереотипов и символов. – Живая старина № 4, с. 52-53 (Tolstaya 1997: *Tolstaya, Sv. M.* Slovar' narodnykh stereotipov i simvolov. – Zhivaya starina № 4, s. 52-53).
- Толстая 2005: *Толстая, Св. М.* Этнолингвистика Ежи Бартминьского. – В: Бартминьский, Ежи. Языковой образ мира: Очерки по этнолингвистике. Москва: Индрик, с. 9–20 (Tolstaya 2005: *Tolstaya, Sv. M.* Etnolingvistika Ezhi Bartmin'skogo. –In: Bartmin'skiy, Ezhi. Yazykovoy obraz mira: Ocherki po etnolingvistike. Moskva: Indrik, s. 9-20).
- Трубачев 1977: *Трубачев, О.* Етимологический словарь славянских языков. Т. 4. Москва: Наука (Trubachev 1977: *Trubachev O.* Etimologicheskiy slovar' slavyanskikh yazykov. T. 4. Moskva: Nauka).
- Трубачев 2006: *Трубачев, О.* История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. Москва: Комкнига (Trubachev 2006: *Trubachev, O.* Istoriya slavyanskikh terminov rodstva i nekotorykh drevneyshikh terminov obshchestvennogo stroya. Moskva: Komkniga).
- Цветкова-Цветанова: 32<https://philol-forum.uni-sofia.bg/portfolio-item/br-4/04_tsvetelina_tsvetkova-tsvetanova_ff4/> (Tsvetkova-Tsvetanova: 32<https://philol-forum.uni-sofia.bg/portfolio-item/br-4/04_tsvetelina_tsvetkova-tsvetanova_ff4/>)
- Яворов 1966: *Яворов, П.* Подир сенките на облаците. София: Народна младеж. (Yavorov 1966: *Yavorov, P.* Podir senkite na oblatsite. Sofia: Narodna mladezh).
- Grzegorzczkova 1998: *Grzegorzczkova, R.* Profilowanie i inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia. – In: Profilowanie w języku i w tekście. Pod. red. Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 9-17.
- Schaff 1973: *Schaff, A.* Language and Cognition. McGraw-Hill.
- SLSJ 1980: Słownik ludowych stereotypów językowych. [Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej](https://www.wydawnictwo.uni-lublin.pl/), Lublin.

- SsiSL 1996-2012: Słownik stereotypów i symboli ludowych” (SsiSL, T. 1, ч. 1-4, 1996-2012). [Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej](https://www.wydawnictwo.uni.lublin.pl/), Lublin.
- Vitgenshtayn 1988: *Vitgenshtayn, L.* Izbrani sacheneniya (Logiko-filosofski traktat; Filosofski izsledvaniya; Belezhi kam osnovite na matematikata). Sofia: Nauka i izkustvo.
- Weisgerber 1929: *Weisgerber, J. L.* Muttersprache und Geistesbildung. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Wierzbicka 1999: *Wierzbicka, A.* Język – umysł – kultura. Wydawn, Jan 1: Warszawa: „Nauka”. PWN.
- Wierzbicka 1985: *Wierzbicka, A.* Lexicography and Conceptual Analysis. Ann Arbor: Karoma.